

KROATIEN —

EUROPAS YNGSTA STAT

ETT KAPITEL OM SVEK OCH HÄMND

Av skriftställare E. LANGLET, Lund

JUGOSLAVIEN ansågs allmänt före vårens Balkankrig vara Sydosteuropas starkaste militärmakt. Det visade sig vara ett misstag. Världsoinionen överskattade Jugoslaviens styrka lika mycket som den underskattat Greklands.

Att hela det jugoslaviska riket skulle störta samman inom loppet av en vecka hade väl ingen anat. Dess inre sammanhållning ansågs vara god, sedan kroaterna genom den s. k. serbisk-kroatiska överenskommelsen vunnit den autonomi de eftersträvade.¹ Till debaclets politiska orsaker hör — måhända i främsta rummet — frågan om det ansvar, den axelmaktorienterade regimen Stojadinovitj-Tsvetkovitj, som från juli 1935 till mars 1941 ledde landets öden, har att bära; enligt den allmänna uppfattningen på ort och ställe skulle den systematiskt ha saboterat landets upprustning och försvar, som det sagts därför att den fruktade att ett starkt militariserat Jugoslavien skulle ge krigsivrarna vind i seglen. Om detta är riktigt får framtidens forskning utvisa. Serberna torde dock icke vara benägna att lasta fallna storheters — levande eller döda — minne med anklagelser och förebråelser, och några Riomprocesser äro nog inte att motse. Lika lite som man vänder sig mot de män, som på sin tid försummade försvarets behov, hyser man nu någon bitterhet mot dem, som i elfte timmen störtade det oförberedda landet i krig i stället för att acceptera en mycket förmånlig överenskommelse med axelmakterna, vilka — under förutsättning av en tysk seger — kunnat garantera landets integritet och konsolidering.

Serberna ångra sig inte, de visste vad de gjorde och ta konsekvenserna. De gingo mot nederlaget och döden med öppna ögon, utan att tveka. Och de säga sig vara övertygade om att de valde rätt. Vi ha levat 500 år under turkiskt välde och ändå kunnat bestå som nation, säga de fulla av optimism; vi skola också överleva 500 dagar av tyskt.

I fråga om det jugoslaviska sammanbrottets orsaker är det ett moment, som pochar på att tas upp till behandling redan nu. Det är frågan om den inre spänningen i staten, om motsättningen mellan serber och kroater och om dess inverkan på händelsernas förlopp. Denna motsättning har fått ny aktualitet i dagens politiska läge. Den klyfta, som för ett år sedan tycktes ha försvunnit, vidgas nu för varje dag som går.

¹ Se min uppsats i Svensk Tidskrift, 1940, häfte 3. Om det jugoslaviska sammanbrottets militära aspekt se min uppsats i Folk och Försvar 1941, nr 34.

Kort före krigsutbrottet satt jag i ett överfyllt tåg mellan Belgrad och Budapest. Tåget förde bland annat talrika jugoslaviska reservofficerare på väg till sina förläggningar i Vojvodina. »Madjarerna äro lojala», sade en av dem till en kollega. »Kroatien är den svaga punkten.» Händelserna gävo honom rätt. I Serbien får man ofta höra att den viktigaste orsaken till katastrofen var »kroaternas förräderi». Detta framhålls utan bitterhet och hat, icke heller som ett argument för att rädda den egna krigaräran, snarast som ett objektivt konstaterande av ett faktum, gärna kompletterat med konkreta exempel. Sådana finnas otaliga. Men man kan helt bortse från muntliga och kanske otillförlitliga källor och nöja sig med vad de kroatiska, av den nya regimen strängt kontrollerade tidningarna ha att förmäla.

I första numret av regeringens eget informationsblad, »Za dom», omtalades hur den kroatiska chefen för en flygeskader tillsammans med sina piloter, som också alla voro kroater, vid krigsutbrottet helt enkelt flög över till Klagenfurt och ställde sig och sina femton flygplan i tyskarnas tjänst. I den lilla staden Petrinja övermannade kroatiska officerare och soldater sina serbiska generaler och togo dem till fånga. I Zagreb förhindrade en kroatisk överste den påbjudna sprängningen av bron över Savafloden. O. s. v. »Det fanns många ustasja (medlemmar av den hemliga, statsfientliga kroatiska nationalistorganisationen) bland de yngre officerarna och underbefälet, som omedelbart efter proklamerandet av den oavhängiga staten tillfångatogo sin serbiska befälhavare, övertogo ledningen av trupperna och inrättade ett provisoriskt ustasjakommando på platsen. Där kroatiska officerare förde befälet avväpnade de med hjälp av sitt kroatiska manskap de serbiska soldaterna och internerade dem...» — publikationen anför ett par exempel från Dalmatien. Många fler finner man i dagstidningarna, som under den första tiden av den kroatiska statens existens dagligen innehöllo meddelanden om detta slags hjältedåd. Låt oss nöja oss med ett. I Sarajevotidningen »Novi List» för den 20 maj publicerades en trespaltig skildring av hur den kroatiska översten Viktor Novak medan han ännu var i aktiv jugoslavisk tjänst satte sig i besittning av telefoncentralen i Split, medelpunkten för det dalmatinska nätet, och avbröt förbindelsen för de tre i omnejden förlagda divisionscheferna (i respektive Sjibenik, Knin och Sinj); de kunde varken få samtal med sitt armébefäl i Mostar eller med flottan eller förbindelse sinsemellan, de voro isolerade från varje annan kontakt med yttervärlden än den med överste Novak i Split, som uppgav att armén kapitulerat, att tyskarna intågat i Zagreb, att Jugoslavien störtat samman och att det oavhängiga Kroatien utropats. Läget var hopplöst, sade han, det enda vederbörande kunde göra vore att ge sig för att undvika onödiga blodsutgjutelser. Och så skedde.

Detta slags hjälteskildringar reserverades inte uteslutande för hemmamarknaden. I Budapestpressen kunde man också läsa ett och annat, till exempel hur en kroatisk överste Fabian, chef för 5:te jugoslaviska arméns luftvärnsförband, redan första krigsdagen avvek

till Zagreb, medförande denna armés hela luftvärnsmateriel till ett värde av 100 miljoner dinarer.

Dessa uppgifter äro utan tvivel autentiska. Detta svikande av plikten framställes som lofvärda exempel på patriotisk heroism och är det kanske, om man ser på saken ur extremt nationalistisk kroatisk synpunkt. Huruvida det är riktigt, att åtskilliga kroatiska officerare under de hektiska dagarna närmast före krigsutbrottet flydde till Tyskland och lämnade fienden viktiga upplysningar, prisgävo militära hemligheter, har jag däremot ej med säkerhet kunnat fastslå. Tyskarnas kännedom om varenda detalj i det jugoslaviska försvarsväsendet tyder i alla händelser därpå.

Personligen tror jag inte att fall som de ovan anförda voro särdeles talrika. De kunna ändå ha varit ödesdigra.

En av den kroatiska arméns spetsar, förutvarande general i den jugoslaviska armén, hävdade under ett samtal med mig, att han och hans trupper kämpat tappert mot de från Steiermark framträngande tyskarna och spärrat vägen till Zagreb ända tills läget var hopplöst — på krigets andra dag. Han gjorde också gällande, att de kroatiska officerarna och soldaterna gjort sammalunda överlag.

Denna framställning är nog i stort sett riktigt. Under en månads resor kors och tvärs i landet, varunder jag kom i beröring med ett otal människor av alla klasser och grupper, träffade gamla vänner och fick nya bekanta, kom jag till den slutsatsen, att den kroatiska militären i *allmänhet* varit lojal mot det rike den tillhörde — åtminstone till en början, d. v. s. tre—fyra dagar; när man såg vad klockan var slagen tog man resolut sin mats ur skolan. Man anslöt sig till den nya kroatiska armén, accepterade den »oavhängiga kroatiska staten». Det var mycket enkelt. Man avlägsnade bara kokarden med konungens namnchiffer ur mössan och ersatte den med en kroatisk trikolör — de jugoslaviska färgerna i omvänd ordning. Ännu i dag bär den kroatiska armén i stor utsträckning de gamla jugoslaviska uniformerna, som för övrigt äro en ögonfägnad.

Hos de flesta gjorde sig nog privatekonomiska motiv gällande. Genom helomvändningen hade man levebrödet tryggt. Var och en kunde räkna ut, att den som blev Jugoslavien trogen i nödens stund, inte skulle kunna göra karriär i det nya Kroatien, kanske överhuvud inte finna sin bärgning där och eventuellt riskera de största obehag för sig och sin familj. Rena självbevarelsedriften dikterade alltså ståndpunktstagandet. Dess moraliska värde är naturligtvis diskutabelt. I alla händelser delade inte kroaterna den anglosaxiska uppfattningen: »to fight, and to fight when hope's out of sight, why that's the best game of them all.» Givetvis fanns det undantag, inte bara förrädare utan sådana som blevo den jugoslaviska idén trogna och förblivit det. Vad jag här avser är den stora massan. Skulle de politiska konjunkturerna vända sig på nytt, kommer den också då att i rätt tid vända kappan efter vinden.

Det kroatiska undermineringsarbetet var självfallet inte begränsat till armén. Det ingrep på alla områden av statsförvaltningen. Åt den nuvarande ministern för bergsbruk och skogar i Kroatien,

ingenjör A. Frkovitj, tidigare byråchef i samma ministerium i Belgrad, ägnade regeringsorganet Hrvatski Narod vid utnämningen en hyllningsartikel. Där berättades hur han suttit i den jugoslaviska administrationens hjärta och hållit ett hemligt »kroatiskt konsulat» där, en central för de sammansvurna. De hade många gelikar på ansvarsfulla poster, spionerande och saboterande i ministerier, ämbetsverk, statliga och halvstatliga institutioner och privata företag. Många stannade kvar i Belgrad långt efter sammanbrottet, väntade bara på att komma i tur att få fri resa och fri transport av sina möbler till Kroatien. Jag kände några av dem sedan gammalt och träffade dem nu på nytt i det bombhärjade Belgrad; de gjorde ingen hemlighet av sin sinnesförfattning. Men även dessa utgjorde undantag. Flertalet kroater i civil statstjänst voro säkerligen lojala ända tills sammanbrottet kom, några även efter detta. De ha föredragit att stanna på sina gamla poster i det utarmade lilla Serbien framför att återvända till det »fria» Storkroatien.

Inalles räknade den hemliga kroatiska extremistorganisationen omkring 30—35,000 medlemmar, dirigerade från utlandet av Pavelitj och Kvaternik. Organisationen som sådan var bekant, men dess stora utbredning blev aldrig avslöjad av myndigheterna i »polisstaten» Jugoslavien. Några ungdomar och en del agitatorer i Likadistriktet, som ställt till oroligheter, kom man visserligen på spåren. De fingo fängelsestraff av olika längd, frigåvos sedan och fortsatte sin verksamhet med dubbel energi. Nu äro de och deras ledare vid makten och gå till väga med större framsynthet, arkebuserande i dussintal motståndare, som de förse med etiketten »judar och kommunister».

Vilken mening man eljest kan ha om ustasja-männen måste det dock erkännas att drivkraften för de flesta var ett slags patriotism, att deras sammanhållning var förebildlig, deras tystlåtenhet absolut, deras organisation perfekt. I samma ögonblick som det jugoslaviska motståndet i öster bröt samman grepo de makten i det egentliga Kroatien. Det var tydligen förutsett — allt vad som skedde i dessa dagar vittnar om minutiös förberedelse. Tyskarna välkomnades i norr, italienarna släpptes in i söder. I skydd av tyska stridsvagnar och bajonetter kunde general Kvaternik, den landsflyktige kroatiska extremistledaren Pavelitj's ställföreträdare, redan den 10 april på femte dagen efter det tyska angreppets början i Zagreb utropa »Den oavhängiga kroatiska staten», *Nezavisna Hrvatska Drzava*. Pavelitj vågade sig inte till sin huvudstad förrän ett par dagar senare; på vägen från Italien gjorde han uppehåll i Susjak och Karlovats i avvaktan på att tyskarna skulle hinna trygga lugn och säkerhet i Zagreb. Den 13 april höll han sitt intåg, eskorterad av en tysk pansardivision, och den 18 kallade han sina närmaste medsammanvurna till medlemmar i regeringen. Det kan ha ett visst psykologiskt intresse att se vilka de lagar voro, som utgjorde den första formella grundvalen för en ny stat, om vars gränser man ännu inte hade någon aning.

Det var först en lag om skyddet av statens säkerhet; i samband därmed utfärdades en förordning om en »utomordentlig folkdom-

stol» i Zagreb bestående av tre medlemmar. Vidare en lag bestämmande att all fast egendom som tillhörde de s. k. dobrovoljtsi, frivilliga, konfiskerades och förklarades som kroatisk folkegendom, avsedd att med tiden fördelas mellan kroatiska bönder. Dobrovoljtsi voro nämligen f. d. österrikisk-ungerska sydslaver, vilka kämpat som frivilliga under världskriget i den serbiska armén och till belöning fått sådan jord som frigjorts vid styckningen av feodalgods under den jugoslaviska agrarreformen. Slutligen en lag, som förbjöd judar att besöka offentliga lokaler och som upphävde alla avtal och kontrakt mellan judar och arier, vilka ingåtts under de sist förflutna två månaderna och lydde på mer än 100,000 dinarer (10,000 kr.). Dessutom utfärdades ett otal dekret och förordningar redan de par första dagarna, men de voro mindre viktiga. De här nämnda kunna betraktas som det nya Kroatiens grundlagar, de enda som den officiella bulletinen »Za Dom» fann värda att omnämna.

Det kan i detta sammanhang förtjäna nämnas, att den nya statssekreteraren för utrikesärenden — formellt är Pavelitj själv utrikesminister — på sin första presskonferens med utländska journalister meddelade att den nya statens *första* och *största* uppgift vore att lösa judefrågan. Det skedde vid en tidpunkt, då detta land, som inalles räknar 30,000 judar, ännu inte ens hade approximativt fastställda gränser och blott ägde en stomme till en statsförvaltning. Men sinne för proportioner har nu aldrig varit utmärkande för något sydosturopeiskt folk. Att närmare ingå på den av regimen Pavelitj importerade brutala antisemitismen är här ej anledning. Vare nog sagt att den saknar varje spår till resonans hos folket.

Inom loppet av en månad från krigsutbrottet hade hela Jugoslavien ockuperats av tyska och italienska trupper; de senare mötte intet motstånd och förlorade enligt förutnämnda kroatiska generaler inte en man i döda, vilket inte hindrar att de efteråt gjort upptagningar av en storartad heroisk krigsfilm. I skydd av axelmakternas trupper trängde även ustasjäförband fram till Drina, som sedan förklarats vara gränsen mellan Kroatien och Serbien. Övriga gränser reglerades genom avtal med Tyskland, Ungern och Italien, så att det nya Kroatien kommit att omfatta de historiska sydslaviska provinserna Kroatien-Slavonien — med undantag av ett mindre område vid kusten (kring Fiumes systerstad Susjak), vilket gått till Italien, och den s. k. Murön, mellan Drava och dess biflod Mur, som ockuperats av Ungern — samt Bosnien och Heregovina jämte en del av Dalmatien. På det nya Kroatiens lott har fallit nära hälften av Jugoslaviens territorium och befolkning (115,100 av 247,500 kvkm. ytvidd och 7 av 16,1 milj. invånare), och det är större än någon tidigare kroatisk statsbildning; den kroatiska medeltidstaten nådde i sin största omfattning under konung Tomislav år 928 icke över 100,000 kvkm. areal. Till jämförelse må nämnas, att Rest-Serbien fått nöja sig med 37,500 kvkm. och 2,8 milj. invånare eller en sjättedel av det ursprungliga rikets territorium och befolkning. Men så rymmer dagens Serbien icke heller mer än 40 % av de jugoslaver, som ansett sig vara serber, och Kroatien nästan lika många.

Av Kroatiens sju miljoner invånare äro nämligen runt 4 miljoner romerska katoliker, och det är egentligen dessa som själva beteckna sig som »kroater». Nära två miljoner — enligt officiell nykroatisk statistik, som säkerligen räknar i underkant: 1,848,000 — tillhöra den pravoslaviska (»grekisk-ortodoxa») kyrkan och äro sålunda »serber»; de använda det cyrilliska alfabetet, som ungefär överensstämmer med det ryska, i motsats till katolikerna, vilka liksom vi begagna det latinska ehuru med tillägg av diakritiska tecken för sj-, tsj- och tj-ljuden. Vidare finnas bortåt en miljon muhammedaner i Bosnien och Hercegovina. Enligt den kroatiska regimens åsikt äro dessa också kroater (*hrvati muslimani*), och många av dem anse sig även själva vara det, i synnerhet nu efter den kroatiska statens tillkomst, men en hel del bekänner sig fortfarande som serber, och de flesta — därom kan inte råda det ringaste tvivel — kalla sig helt enkelt bosniaker eller rätt och slätt muslimer.

Det förtjänar i förbigående påpekas, att den nya kroatiska regimen gjort vad i dess makt står för att vinna muslimerne för sig. Dessa ha fått många förmåner och äro obestriddligen »mest gynnad nation» i Bosnien; deras ledande personligheter lockas med ämbeten och många nappa på kroken. Det är dock de mest reaktionära elementen, de verkligt framstegsfientliga, som i Bosnien stödjade regimen Pavelitj. Alla de gångna årens framsteg — de voro för övrigt inte stora — i fråga om kvinnans ställning i samhället och hennes rätt till bildning ha nu gått förlorade. När jag vistades i Sarajevo utfärdades t. ex. en förordning, som förbjöd muslimanska kvinnor att, beslöjade eller obeslöjade, besöka offentliga lokaler.

Frånsett dem som ha andra språk än serbokroatiska till modersmål (145,000 tyskar, 70,000 madjarer, 40,000 norrifrån invandrade slaver, tjecker, slovakar och ukrainare) samt 40,000 slovener och 30,000 judar, inalles omkring 300,000 människor (4 % av landets befolkning), har Kroatien sålunda att räkna med en minoritet av bortåt 2 miljoner serber (27 %). Man kan inte säga, att detta egentligen är en nationell minoritet: om kroaterna inte utgjorde en sådan i Jugoslavien, så äro serberna det icke heller i Kroatien. Det enda hållbara är för övrigt att betrakta serber och kroater som ett folk men som två religiöst-politiska grupper. Serbernas ställning är icke avundsvärd. Endast en folkgrupp har det något sämre ställt, nämligen judarna. Även de starkast undertryckta nationella minoriteterna i Europa före det nya krigets utbrott hade större förmåner och rättigheter än serber och judar i det nuvarande Kroatien. Värst utsatta voro naturligtvis serbiska officerare och andra myndighetspersoner, som befunno sig på kroatiskt område när den nya staten bildades.

När jag kom till Sarajevo gjorde jag min första bekantskap med den nya staten genom affischer uppslagna på husväggarna, som förkunnade att 100,000 dinarer utfästas i belöning för den som kunde tillfångataga förre polischefen i Zagreb, vilken troddes hålla sig dold i trakten, eller lämna sådana upplysningar som kunde föra till hans gripande. Eller att var och en, som i sitt hus eller sin våning hyste serbiska officerare och myndighetspersoner utan att an-

mäla detta till den nya överheten, ginge sitt hus och all sin fasta egendom förlustiga. Ett obarmhärtigt tryck har också utövats på det jämförelsevis ringa antal serber som inflyttat från det gamla kungariket Serbien under den jugoslaviska tiden sedan 1918. De ha i många fall berövats sina ägodelar och fösts över gränsen. Men de sedan generationer eller sekler på det nuvarande kroatiska området bofasta pravoslaviska invånarna äro inte mycket bättre lottade.

I Bosnien ha alla gatuinskrifter och alla andra skyltar med cyrilisk skrift avlägsnats, trots att detta alfabet användes av 40 % av befolkningen och många endast kunna läsa det. Till samma kategori av kitsligheter hör det på sina håll gällande förbudet att serber (och naturligtvis judar) inte få sittplats i bussarna, innan alla kroater och muslimer i vagnen först satt sig ned. Värre äro sådana bestämmelser, som t. ex. göra äktenskap mellan romerska katoliker och pravoslaver ogiltiga. Ett äkta par, tillhörande mina äldsta och bästa vänner i Zagreb, äro av olika religion, han katolik, kroat, hon grekisk-ortodox, serbiska, och vigdes ursprungligen som brukligt var i dylika fall, borgerligt. De ha varit gifta i tio år. Nu är deras äktenskap upplöst, de tre barnen anses oäkta. För att få äktenskapet lagligt måste hon övergå till romerska katolska kyrkan (det räcker till för att bli kroat, större är inte skillnaden) och sedan kunna de på nytt låta en katolsk präst viga sig. Naturligtvis ha de inte brytt sig om detta.

Övergriper mot individen, varierande från det groteska till det fänsfulla, ha förekommit överallt i landet. Säkerligen ha de nya makthavarna mött motstånd i form av guerillakrig, utfört av sådana ligor, som den sydslaviska staten alltid haft rikligt av. Uppgifterna om massarkebuseringar av serber och judar («kommunisterna») ha, märk väl, lämnats av den nya regimen själv. Det för utlandet avsedda nyhetsmaterial synes dock endast lämna uppgifter om arkebuseringar, när det sker en masse. Det har ju skett flera gånger under den senaste tiden, i så stor skala att t. o. m. italienerna, som ockuperat landet, reagerat i sin press.

Det nu rådande styret i Kroatien är en exakt motsvarighet till det norska. Pavelitj stödjer sin makt på ockupanterna. Betecknande för läget är ett telegram för några veckor sedan, att den kroatiska militären i det kustområde, som landet fått behålla, ställts under italienskt befäl och att även den kroatiska civilförvaltningen därsammastädes skall fungera under italiensk militär uppsikt, allt enligt en överenskommelse mellan de båda länderna avsedd att trygga den gemensamma Adriakusten mot eventuella överraskningar under krigets förlopp. Var kusten hotad? Väntade man kanske en brittisk landstigning i Dalmatien, som är mindre ägnat för ett sådant experiment än någon annan del av Europa? Nej, saken var helt enkelt den att Pavelitjregimen icke är herre i sitt eget hus; den kan inte svara för den allmänna säkerheten och sannolikt inte ens lita på sina egna män.

Den allmänna anslutningen till regimen Pavelitj är inte heller stor, dock kanske något större än Quislings — jag skattar den till mellan 5 och 10 % av befolkningen. Den förra siffran kan få gälla

för dem, som verkligen äro dess övertygade anhängare, den senare innefattar sådana som bekänna sig till den med munnen men icke med hjärtat. De som tolerera den, som tåga och samtycka i avvakten på andra tider, äro naturligtvis många flera, de flesta. Däröfver är icke mycket att säga. Det är naturligt och mänskligt.

Öfver folkets hjärtan och sinnen råder allt fortfarande d:r Matsjek, kroatiska bondepartiets ledare, äfven om han för tillfället nödgats dra sig tillbaka till sin lilla lantegendom. Hans närmaste män hålla sig lika stilla, några äro fängslade, såsom partiets vicepresident, andra ha gått i landsflykt och ett par av dem befinna sig i London med den sista jugoslaviska regeringen, i vilken de så tveksamt inträtt. D:r Matsjeks och kroatiska bondepartiets ställning är i dag starkare än någonsin; dess anhängare kunna uppskattas utgöra 70 % av Kroatiens romersk-katolska befolkning. Man kan dock ej frigöra sig från det intrycket att bondepartiets propaganda i snart tjugo år, alltsedan salig Stjepan Raditjs tid, har sitt dryga ansvar för dagens läge. Under sin mångåriga oppositionstid intalade man folket till leda, att intet gott kunde komma från Belgrad och att kroaterna voro ett folk för sig. Man begärde mer än man egentligen ville ha eller trodde sig kunna få. Och när man slutligen fick allt man kunnat önska sig, den vidsträckt autonomin, dröjde det inte länge innan Pavelitj skördade frukterna av en agitation som drivits för långt.

Ty visserligen finnas betydande kulturella och dialektala olikheter i landet. Men dessa skillnader sammanfalla icke alls med begreppen serb och kroat. Dessa begrepp voro ursprungligen religiösa etiketter, ganska betydelselösa hos ett folk som är religiöst så indifferent som sydslaverna, och de blevo senare politiska etiketter. Vilken innebörd man än ger orden »folk» och »nation», bli begreppen »serber» och »kroater» vid en närmare undersökning fiktiva. Problemet är alltför invecklat för ett avsnitt i en tidskriftsartikel men hör till det intressantaste antropogeografiska studium som Europa erbjuder. Men denna etikettering »serber» och »kroater» har kostat mycket blod och tårar i det förgångna. Den kan kanske komma att kosta än mer. Om ett jugoslaviskt rike en dag återuppstår, skola serberna måhända betala igen oförrätterna och grymheterna med ränta på ränta. Skyldiga få lida med oskyldiga, och blod kommer att gjas, som i sin tur en gång skall ropa på hämnd. Den plötsligt åter öppnade klyftan skall kanske aldrig kunna fyllas igen.

Man vågar dock hoppas, att serberna luttrats av lidandet och blivit visare på sin vandring genom skärselden. Olyckan har frammanat deras bästa egenskaper som individer och som nation. Det är det intryck jag fick av ett besök i nederlagets bittraste stund. Kanske ger det hopp för framtiden. Om de åter en gång få tillfälle att försöka bygga upp ett nytt Jugoslavien, skall det måhända ske med större vishet och förståelse, mindre egennytta och trängsynthet än vad de visade första gången och vad den kroatiska regimen visat nu. I så fall kan man hoppas på en lycklig framtid för sydslaverna. De förtjäna den.